

en schande dat een dergelijke,
en volksvertegenwoordigers van he
wij eigenlijk nog? ¶ Aanklagen die man,
land is. Meneer is dichter des vaderlands. Dat ik
at- en tweedracht zaait net als leden van de Linkse Kerk
chter des vaderlands door landverraders en dat wordt nu o
die zich begint te realiseren dat andere tijden zijn aangebroken. Het
die zich begint te realiseren dat andere tijden zijn aangebroken. Het
die zich begint te realiseren dat andere tijden zijn aangebroken. Het

"IK BEN EEN KUNSTENAAR EN EEN KUNSTENAAR MOET ZICH NIET BEZIGHOUDEN MET POLITIEK"

Een onderzoek naar politiek en de verbeelding van de
Nederlandse identiteit in de poëzie van Ramsey Nasr als
Dichter des Vaderlands

BA Eindwerkstuk
Maartje van Tessel
6266428
Nederlandse Taal & Cultuur
Universiteit Utrecht
Juni 2020

Wendela de Raat MA
Kila van der Starre MA

Samenvatting

Dit onderzoek heeft als hoofdvraag: ‘Welke politieke kwesties verweeft Ramsey in de poëzie uit *Mi have een droom* en welk beeld van de Nederlandse samenleving en identiteit levert dat op?’ Ik bestudeer de thematiek van de bundel aan de hand van isotopen en het lyrisch subject om te onderzoeken welke verschillende maatschappelijke stemmen worden gefocaliseerd. Dit om een antwoord te kunnen geven op de deelvragen ‘Welke thematiek wordt er gebruikt in de gedichten van Nasr als Dichter des Vaderlands?’ en ‘Hoe geeft Nasr de Nederlandse identiteit weer in zijn gedichten als Dichter des Vaderlands?’ Immigratie, vaderland en kunstenaarschap komen als grootste thema’s naar voren, waarbij er sprake is van zowel linkse als rechtse stemmen die door het lyrisch subject worden gefocaliseerd. De Nederlandse identiteit wordt gepresenteerd als het gebrek aan normen en waarden en het principe dat vrijheid van meningsuiting als belangrijkste recht geldt. Dit is een constatering die vooral van toepassing is op de Nederlander met conservatieve, xenofobische denkbeelden. Het calvinisme blijkt een overkoepelend element van de nationale identiteit. *Mi have een droom* is een bundel die vooral reflecteert op de politieke verschillen in de Nederlandse samenleving en argumenteert vanuit het persoonlijke, linkse standpunt van de dichter.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	3
2	Theoretisch kader	3
3	Methode	5
4	Politieke thema's	6
	4.1 Immigratie	6
	4.2 Vaderland	8
	4.3 Kunstenaarschap.....	12
5	Nederlandse identiteit.....	15
6	Conclusie.....	18
	Bibliografie	19

1 Inleiding

Van gelauwerd acteur naar nationale dichter, Ramsey Nasr (1974) heeft een veelzijdige carrière als kunstenaar. In 2002 debuteerde hij met de bundel *27 gedichten & geen lied* en zette zichzelf daarmee op de kaart als poëet. Het gedicht ‘ik wou dat ik twee burgers was (dan kon ik samenleven)’ leverde hem in 2009 de aanstelling van Dichter des Vaderlands op. Met actuele verwijzingen naar het Nederlandse volk en de vaderlandse geschiedenis zette Nasr direct de toon voor zijn aankomende dichterschap. Voor zijn eerste verzamelbundel van vaderlandse gedichten *Mijn nieuwe vaderland* won hij de E. du Perronprijs en in het dankwoord formuleerde Nasr hoe hij zijn dichterschap heeft willen invullen: het reflecteren op wat de Nederlandse identiteit is en daarmee wat niet-Nederlands is. Op zijn aanstelling als Dichter des Vaderlands en het werk dat hij in deze functie publiceerde, kreeg Nasr veel negatieve reacties vanuit het publiek. In de complete bundel vaderlandse gedichten *Mi have een droom* zijn in het voorwerk negatieve reacties op het werk en de aanstelling van Nasr opgenomen. Deze reacties zijn met name gericht op de Palestijnse identiteit van Nasr, subsidies op kunst en het feit dat men zich niet herkent in de door Nasr gepresenteerde Nederlandse identiteit. De vraag is dus in hoeverre de teksten van Nasr aansluiting vinden bij de visie van het publiek op de nationale identiteit, terwijl dit volgens hemzelf expliciet de focus is in zijn werk als Dichter des Vaderlands. In tijden waarin de Nederlandse identiteit in toenemende mate onderwerp van het politieke debat wordt en constant wordt bevraagd, is de vraag hoe kunst in dit maatschappelijk debat een rol kan en mag spelen, uiterst relevant. De bestudering van literair engagement binnen de functie van een nationaal dichter laat zien welke plek kunst in de maatschappij heeft en tegelijkertijd ook hoe politiek in kunst doorwerkt. In dit onderzoek bestudeer ik het engagement van Ramsey Nasr als Dichter des Vaderlands. De hoofdvraag luidt: ‘Welke politieke kwesties verweeft Ramsey in de poëzie uit *Mi have een droom* en welk beeld van de Nederlandse samenleving en identiteit levert dat op?’ Om hier antwoord op te kunnen geven stel ik twee deelvragen: ‘Welke thematiek wordt er gebruikt in de gedichten van Nasr als Dichter des Vaderlands?’ en ‘Hoe geeft Nasr de Nederlandse identiteit weer in zijn gedichten als Dichter des Vaderlands?’.

2 Theoretisch kader

Wat is de maatschappelijke functie van poëzie? In zijn essay voor *Vooys* stelt Edwin Fagel zichzelf deze vraag. Hij constateert dat in de Nederlandse poëzie anno 2002 weinig sprake is van engagement en dat dichters die zich hier wel aan wagen, zoals Gerrit Komrij als Dichter des Vaderlands, dit alleen maar doen omdat zij ervoor ingehuurd worden en dus een extra functie vervullen naast hun initiële dichterschap. Fagel haalt de uitspraak van Herman de Coninck aan, die beweert dat engagement poëzie eigen is, omdat het protesteert tegen de werkelijkheid. Een politiek protest is daarmee overbodig en zou niet op de voorgrond moeten staan in het gedicht. Elk gedicht is in deze opvatting geëngageerd (Fagel 125) Arnold Heumakers stelt echter dat de autonome wereld die literatuur schept losstaat van die van de maatschappij en deze twee werelden zouden niet mogen overlappen (Fagel 126). Door engagement zou poëzie, volgens Heumakers, het werkelijke doel missen: de autonomie van de literatuur. Poëzie kan volgens hem wel een maatschappelijke functie hebben, maar alleen doordat het de burger buiten de maatschappelijke wereld kan laten treden (Fagel 126). De complexe verhouding die werkelijkheid tot poëzie heeft, zien critici als de kernkwestie in moderne poëzie. Het is voor de dichter een constant zoeken naar een plaats tussen autonomie en engagement, en waar de scheidslijn ligt tussen de wereld van taal en de werkelijkheid

(Sanders 255). Na het structuralisme werd de context van poëzie steeds belangrijker en kreeg engagement de brede invulling van ‘zich betrokken voelen bij de wereld’ (Sanders 257), zo formuleert hij in zijn artikel uit 1994.

A.L. Sötemann deed een bijdrage een wetenschappelijk onderzoek naar soorten poëzie in 1978 en hanteerde daarbij een nauwere definitie van engagement in zijn onderscheid tussen zuivere en onzuivere poëzie. Zuivere poëzie zou een eigen en unieke werkelijkheid in taal moeten scheppen en geen betrekking hebben op de maatschappij (80). De onzuivere poëzie zoekt het doel in engagement, in het verwezenlijken van sociale of maatschappelijke doelstellingen buiten zichzelf (81). Zoals Heumakers ook in zijn uitspraak over autonomie van poëzie laat zien, leggen critici een waardeoordeel in dit onderscheid; alleen zuivere poëzie streeft het juiste doel na.

Het onderscheid tussen zuivere en onzuivere poëzie is relevant voor de positie die de Dichter des Vaderlands heeft in de maatschappij en het literaire veld. De Dichter des Vaderlands is een afgeleide van een Romeinse traditie, de *poet laureate*. Een begaafd dichter werd destijds gekroond met een lauwerkrans door keizers of koningen, het symbool van Apollo als god van de kunsten. De Engelse traditie van de *poeta laureatus*, de hofdichter van het koningshuis, kent hier ook zijn oorsprong in (Bork et al.). In 1999 werd er door *Poetry International* besloten dat er ook in Nederland een nationale dichter aangesteld moest worden. Door middel van een publieksstemming werd Gerrit Komrij benoemd tot eerste Dichter des Vaderlands. Het doel van de organisatie was om poëzie meer publiciteit te kunnen geven en ervoor te zorgen dat er op toegankelijke manier binding met het publiek kon plaatsvinden (Vaessens 101). Zoals Fagel constateert, hebben de gedichten van een dichter met een nevenfunctie een ander doel, namelijk engagement en zijn daarmee onzuiver. Vaessens bracht in 2006 het boek *Ongerijmd succes: Poëzie in een onpoëtische tijd* uit, over poëzie in de 21^e eeuw. Hij reflecteert daarin op de functie van Dichter des Vaderlands en verklaart de keuze voor Gerrit Komrij als eerste dichter, aan de hand van de poëzie die hij voorafgaand aan de functie schreef. De functie geeft de dichter een andere verhouding tot de maatschappij dan deze daarvoor had en zou engagement vereisen, en Komrij was een kwalitatieve dichter zonder dat zijn poëzie onbegrijpelijk werd voor de lezer zonder academische onderlegging. Vaessens stelt dat de Dichter des Vaderlands in dienst staat van het volk en daarom aan die verwachtingen moet voldoen in plaats van die van de literaire critici (120). Naast het innemen van een plek tussen autonomie en engagement, zal de nationale dichter zich ook moeten weten te positioneren tussen criticus en publiek. Zoals blijkt uit het wetenschappelijke overzicht dat Jolijn van Rossem in 2018 maakte van de verschillende Dichters des Vaderlands, was de aanstelling van Driek van Wissen als derde Dichter des Vaderlands, het onderwerp van debat. Hij richtte zijn werk met name op het brengen van een glimlach op het gezicht van de lezer en deed een groot aantal publieksoptredens (Van Rossem 52). Hij ontving kritiek op zijn werk vanuit het literaire veld, waaronder voormalig Dichter des Vaderlands Gerrit Komrij en dichter Ilja Leonard Pfeijffer. Zij beargumenteerden dat zijn invulling van de functie “afbreuk heeft gedaan aan het symbolisch kapitaal van de functie” (Van Rossem 55). Zijn poëzie zou niet de kwaliteit hebben die Komrij door critici wel werd toebedeeld. De eenvoudige formuleringen en de onbetwistbare boodschap van het gedicht werden door het publiek juist zeer positief ontvangen (Van Rossem 55). De respons op de dichtersperiode van Van Wissen laat zien dat er een verschil bestaat tussen de verwachtingen die het publiek heeft en de eisen die critici stellen aan de functie van Dichter des Vaderlands.

Hoe Ramsey Nasr de maatschappij in zijn poëzie betreft, analyseert Odile Heynders in haar onderzoek naar de kunstenaar en zijn dichtwerk, dat zij in 2015 publiceerde. Ze maakt daarbij gebruik van het begrip *bi-dimensionality*, wat inhoudt dat een autonome intellectueel zijn vermogens wijdt aan een politiek doel buiten zijn eigen intellectuele veld. Zij ziet Nasr als een publiek intellectueel die middels gedichten toenadering tot het publiek zoekt. Hij creëert

een zeker persona in zijn poëzie om zijn politieke boodschap als dichter – een persoon zonder politieke macht – kracht bij te kunnen zetten (Heynders 309). Deze persona's zijn mogelijk door zijn flexibele kunstenaarspositie. De publieke ruimte staat het toe dat hij zich kan profileren als zowel dichter, essayist als acteur, waardoor hij het persona ook kan toepassen in de poëzie. Naar Nasr's eigen inzicht plaatst hij het doel van engagement buiten de poëzie. Hij probeert door middel van taal een context te scheppen waarin lezers beseffen “dat zij in het leven staan en deelnemen.” (Heynders 309). Volgens Heynders gebruikt Nasr door middel van zijn persona een didactisch discours om zijn politieke ideeën in de gedichten te kunnen verwerken. De lezer, die vanwege de grotere reikwijdte van dit werk wellicht geen reguliere poëzielezer is, wordt daardoor aan het denken gezet over politieke en maatschappelijke onderwerpen die Nasr relevant acht voor de Nederlandse burger (297).

3 Methode

In dit tekstanalytisch onderzoek wordt er gekeken naar het engagement van Ramsey Nasr als Dichter des Vaderlands. De samenstelling van het corpus is op basis van de bundel *Mi have een droom*, die de gedichten en essays bevat die Ramsey Nasr schreef als Dichter des Vaderlands. In de bundel zijn ook dagboekfragmenten opgenomen waarin hij reflecteert op het schrijfproces van zijn werk. Om engagement in het werk van Ramsey Nasr als Dichter des Vaderlands te bestuderen binnen de grootte van dit onderzoek, wordt alleen de poëzie in het corpus opgenomen. Deze 25 gedichten vormen de kern van de taak van de Dichter des Vaderlands en beslaan verhoudingsgewijs het grootste deel van de bundel. De overige teksten uit de bundel dienen ter aanvulling en zullen voor een verdere contextualisering en thematisering van de poëzie gebruikt worden. Bij de analyse van het corpus zal er gebruik gemaakt worden van close reading. Deze letterkundige methode is in beginsel het zeer precies analyseren van tekst zonder daar de context bij te betrekken. Echter, voor dit onderzoek is de context van het gedicht juist essentieel om het engagement van de poëzie te kunnen duiden. Daarom wordt er gebruik gemaakt van een ruimere opvatting van deze methode, waarbij de tekst nauwkeurig wordt bestudeerd in combinatie met de context.

De hoofdvraag van het onderzoek is: ‘Welke politieke kwesties verweeft Ramsey in de poëzie uit *Mi have een droom* en welk beeld van de Nederlandse samenleving en identiteit levert dat op?’. Om hier een antwoord op te kunnen geven zal ik de gedichten tekstueel analyseren op isotopen. Deze woordvelden binnen een gedicht zijn aanwijzingen voor het thema dat door de dichter wordt aangehaald, waardoor de verschillende politieke thema's en het beeld van de Nederlandse identiteit uit *mi have een droom* gedestilleerd kunnen worden. Daarbij bestudeer ik of er een lyrisch subject in het gedicht aanwezig is, om een analyse te kunnen maken van de tekstuele instantie die wordt gebruikt en zo te kunnen formuleren welke maatschappelijke stem wordt gefocaliseerd in het gedicht. Ik maak in dit onderzoek gebruik van de volgende twee deelvragen: 1) ‘Welke thematiek wordt er gebruikt in de gedichten van Nasr als Dichter des Vaderlands?’ Uit het theoretisch kader blijkt dat engagement verschillend ingevuld kan worden. Door de analyse van isotopen kunnen overkoepelende thema's in het corpus geformuleerd worden. Daardoor ontstaat er een beeld van hoe Nasr de maatschappij in de gedichten betreft en welke specifieke onderwerpen hij onder de aandacht van de lezer wil brengen. Door het lyrisch subject te bestuderen kan er een analyse worden gemaakt van de manier waarop Nasr een thema belicht en hoe dat zich verhoudt tot het maatschappelijk debat. 2) ‘Hoe geeft Nasr de Nederlandse identiteit weer in zijn gedichten als Dichter des Vaderlands?’ Zoals blijkt uit de analyse door Odile Heynders, kaart Ramsey Nasr in zijn gedichten politieke onderwerpen aan om het publiek van een context te kunnen voorzien om

kunnen te reflecteren op de maatschappij. Welke ideeën over de samenleving en nationale identiteit spreken uit deze context? Door middel van een bestudering van isotopen die refereren aan de maatschappij, ontstaat er een beeld van hoe de Nederlander door het lyrisch subject wordt benaderd. De kenmerken die in deze analyse naar voren komen, geven de Nederlandse identiteit en samenleving als geheel weer in de poëzie.

4 Politieke thema's

De Dichter des Vaderlands is vrij om de functie in te vullen naar eigen inzicht, er zijn buiten het aantal gedichten per jaar geen verplichtingen waarover te schrijven of vaste momenten waarop er een gedicht gepubliceerd moet worden (*Dichter des Vaderlands*). Ramsey Nasr laat in zijn werk een aantal thema's sterk naar voren komen. In het corpus zijn drie hoofdthema's te onderscheiden: immigratie, vaderland en kunstenaarschap.

4.1 Immigratie

Het titelgedicht van de bundel 'mi have een droom' is een prozagedicht dat gesitueerd is in een toekomstig Rotterdam, in het jaar 2059. Aan het woord is een autochtone Nederlander van 66 jaar oud die zich uitspreekt over de veranderende stad om hem heen. De taal die de ik-persoon gebruikt is een mix van o.a. Rotterdamse straattaal, Engels, Surinaams en Antilliaans. Naast de taal heeft het gedicht ook een bijzondere vertelsituatie; de verteller spreekt direct tot de dichter in plaats van de lezer. Hij leest hem de les, vertelt hem wat zijn dagelijkse realiteit is: "wullah, poetry poet, let mi takki you 1 ding: di trombi hier is dit ben van me eigen now zo 66 jari & skerieus ben geen racist, aber alle josti op een stokki, uptodate, wats deze shit?" (45). Het ik vertelt een 'oude mannen'-discours, het besef dat de beste tijd van zijn leven geweest is en verheerlijkt daarbij het verleden (Konst en Van Adrichem 54). Hij verlangt naar de tijd waarin alles nog "blakka-zwart & wit lijk snow, want daar bleef alles lijk het was" (46), een overzichtelijke wereld waar immigranten minder prominent in het straatbeeld aanwezig waren. Naast de conservatieve mening over afkomst, laat het lyrisch ik ook een ouderwets beeld van genderverdeling zien, een minderwaardig vrouwbeeld dat verweven is in de straattaal die hij gebruikt (Konst en Van Adrichem 53). Hij gedraagt zich als alfaman, de vrouwen liggen aan zijn voeten en hij verlangt naar een passieve huisvrouw.

De ironie van dit gedicht zit in de tegenstelling tussen de xenofobe boodschap en het gebruik van een taal die ver van het ABN staat en duidelijk beïnvloed is door de verschillende talen van migranten. Door deze specifieke 'toekomsttaal' te gebruiken laat het gedicht niet alleen zien dat taalzuiverheid een mythe is, maar toont ook een verwijt van hypocrisie; de rechts-conservatief stelt absoluut tegen migratie te zijn, maar is onvermijdelijk beïnvloed door de invloed die de migrant heeft op taal en maatschappij. Daarnaast zit er ironie in de gelijkenis in de befaamde speech van Martin Luther King 'I have a dream' uit 1963, zowel de titel als de herhalende zin "mi have een droom". Waar de speech juist pleit tegen racisme en ongelijkheid, spreekt het lyrisch ik juist over een retrospectief toekomstbeeld, waarin hij afkeer toont van verandering; "mi have een droom van brekend glas / ik droom achteruit, van een stittie die stilstaat & thuis op mi wacht" (46). Het gedicht zoekt daarmee de grens van het migrantendebat op, welke kant is de juiste als beide partijen zichzelf als visionair zien? Het gedicht geeft in essentie de polarisatie van de maatschappij omtrent het migrantendebat weer, door een stem te geven aan een rechts-conservatief, maar middels ironie ook het linkse discours te laten horen.

De ironie die omtrent rechts-conservatieve standpunten wordt gebruikt in 'mi have een droom', wordt ook in het gedicht 'Mijn nieuwe vaderland' ingezet. Het lyrisch ik gebruikt

ook in dit gedicht argumenten van een xenofobe conservatief om deze te overdrijven en daarmee te protesteren tegen het overheidsbeleid. ‘Wien Neêrlands bloed’, het voormalig volkslied geschreven door de 19e-eeuwse dichter Hendrik Tollens, vormt de basis voor dit gedicht over de installatie van het eerste kabinet-Rutte, dat gevormd werd met de partijen VVD en CDA en een gedoogakkoord met de PVV. De vorm van het voormalig volkslied van Tollens gebruikt het lyrisch ik om een nationale stem te vormen. ‘Mijn nieuwe vaderland’ heeft een felle toon en het lyrisch ik reflecteert op fascistische en xenofobe standpunten, die volgens het ik voorkomen in het aangescherpt asielbeleid op de politieke agenda van het kabinet, door de invloed van de Partij voor de Vrijheid.

Wie Neerlands bloed in d’aders vloeit
van vreemde smetten vrij
wiens hart voor volk en orde gloeit
verhef uw zang als wij.
Vandaag zien wij weer één van zin
de vlaggen afgestoft.
Vandaag zet ik mijn feestlied in
voor vaderland en schoft (99)

Het lyrisch ik weerlegt het idee dat er een zuivere Nederlander bestaat en dat Nederland ooit een “blanke natiestaat” (99) zal worden. Hij¹ veroordeelt dit verlangen naar een zuiver volk en benadrukt de gevaren van dit denken door een gelijkenis te maken met de Tweede Wereldoorlog, “Dat was toen in het landsbelang / een heel volk werd verbrand.” (100). Daarnaast distantieert het lyrisch ik zich van de conservatieve politieke positie door te weigeren mee te gaan in de nationalistische beweging; “Veel liever word ik door een volk / van hunnen aangerand / dan mee te gaan in deze kolk / van schoft en vaderland.” (101). Het lyrisch ik protesteert tegen een kabinet dat de toestroom van immigranten wil opheffen en daarmee een “blanke natiestaat” ontwikkelt, in plaats van het gedrag van zijn medeburgers aan te spreken. In tegenstelling tot ‘mi have een droom’, waarin het migrantendebat middenin de maatschappij wordt gepositioneerd, komt in dit gedicht immigratie naar voren als een louter politieke kwestie.

De stem van de immigrant

Het gedicht ‘het huis van europa’ reflecteert op het migrantendebat door het vanuit een persoonlijke kant te belichten, het wordt gefocaliseerd vanuit een migrant. Het gedicht omschrijft het ontstaan en de constructie van het continent Europa en de Europese unie, wat zich, volgens het lyrisch ik, uit in het proberen te vereffenen van verschillen om een eenheid te kunnen vormen. In tijden van crisis komen deze individuele verschillen echter opnieuw naar de voorgrond. Het is in vrij vers geschreven en het gedicht belicht de angst die een migrant ervaart door ontheemding.

maar soms, wanneer de wereld brandt
vlak voor het slapengaan
soms denk ik zachtjes aan mijn afkomst
dan ruik ik u op afstand (115)

¹ In het gedicht zijn geen aanwijzingen te vinden om het gender van het lyrisch subject te kunnen bepalen. Bij gebrek aan een passend genderneutraal voornaamwoord en omwille van de leesbaarheid van de tekst, heb ik ervoor gekozen om het lyrisch subject in elk gedicht aan de duiden met ‘hij’, mits er geen duidelijke verwijzingen zijn naar het gender van het subject.

In deze parafrase vervaagt de scheidslijn tussen het lyrisch ik en Nasr als dichter. Het gedicht kan gelezen worden op een manier waar Nasr zelf de migrant is, waarin hij verwoordt hoe hij in Europa als vreemde wordt aangekeken als kind van een Palestijnse migrant. Het feit dat het lyrisch ik op Nasr als persoon betrokken kan worden, bevestigt het standpunt van Odile Heynders. Nasr profileert zich als publiek intellectueel door een toegankelijke context te scheppen voor de lezer. Hij gebruikt de xenofobische visie op migranten en zijn eigen ervaringen ermee, om een didactische functie in zijn poëzie te leggen. Door naar zichzelf te wijzen als de immigrant in het gedicht, laat hij zien wat een zogeheten immigrant kan betekenen; een succesvol kunstenaar zijn, kritisch reflecteren op de maatschappij, een spiegel voorhouden. De persoonlijke belichting van immigratie zorgt ervoor dat het geen abstract thema wordt voor de lezer. Het toont dat Nasr een zeer persoonlijke opvatting van de functie heeft en het als zijn taak ziet om de lezer van een heldere context te voorzien om te kunnen reflecteren op de maatschappij.

In het gedicht is het lyrisch ik voornamelijk bezig met de vraag wat zijn thuis is en hoe hij moet omgaan met de grote fixatie die de maatschappij heeft op afkomst. Het gedicht bespreekt het idee dat Europa een zogeheten *melting pot* is, een continent waar mensen van verschillende afkomsten zich thuis kunnen voelen; “ik word een goede barbabapa / voor al mijn reizende voorvaders” (116). Het lyrisch ik protesteert tegen het idee dat migranten geldrovende gelukszoekers zijn die naar een welvarend continent trekken om gebruik te maken van de ontwikkelde samenleving. Hij schetst een tegenbeeld en zet de migrant neer als bescheiden en niet veeleisend; “maar ik zoek een kamer voor mijn gasten / een huisje voor gemengde komaf / of gewoon een vat om in te slapen” (116). Het lyrisch ik compliceert het migrantendebat door Europa niet te idealiseren maar het aan de lezer te tonen als “slecht geregeld / tochtig en half af” (116). Hij plaatst de geschiedenis op de voorgrond en toont daarmee een continent dat verscheurd werd door twee verwoestende wereldoorlogen, en stelt dat het niet de ideale plek is die iedereen hoopt dat het is.

tegen de klaprozen van poperinge
en de gouden kiezen van auschwitz

tegen een uitzicht op mist en zuiverheid
bouw mij een moeilijk, pijnlijk huis (116)

Oktober 2011 laaide het immigratiedebat in Nederland op door de zaak van de 17-jarige Mauro Manuel, waarvoor mogelijke uitzetting dreigde. Nasr schreef over deze discussie een gedicht waarin het lyrisch ik opnieuw een persoonlijk verhaal vertelt binnen het thema. Het gedicht, in de vorm van twaalf disticha, wordt gefocaliseerd door een immigrant en hij stelt zichzelf op als een authentieke Nederlander: “mijn tongval modderzacht”, “en dan gehakt met jus en prei” (143). Voor het ik is de onbezorgde kindertijd voorbij en voelt hij plots de dreiging vanuit het land dat hij voorheen zijn thuis noemde. Hij moet zijn leven plots voorzichtig voortzetten zodat het land niet zal “ontwaken” en hem zal uitzetten; “zullen wij slapen, thuis / als vroeger zonder schaamte” (143). Het ik oordeelt over de behandeling van de geïmmigreerde Nederlander als vreemdeling en geeft Mauro weer als een onschuldige jongen die moet onderduiken in het land dat hij altijd vertrouwd had.

4.2 Vaderland

Het gedicht ‘nieuwjaarsgroet’ schreef Nasr naar aanleiding van het nieuwsbericht dat Nederland steun verleende bij de inval van de Verenigde Staten in Irak. Het lyrisch ik spreekt toenmalig minister-president Jan Peter Balkenende direct toe:

zo, JP, hoe voelt het om te liegen
en dan te moeten zien dat het gedrukt staat?
hoe voelt dat, om als christendemocraat
de zijde van herodes te verkiezen (49)

De aanspreekvorm van JP verwijst naar JP Coen, die bekend staat om het brute geweld dat hij gebruikte als gouverneur-generaal bij de VOC in Nederlands-Indië. Balkenende wordt verantwoordelijk gesteld voor de slachtoffers die bij de inval in Irak vielen, en dus de internationale reputatie van Nederland te verkiezen boven de moraal van het redden van mensenlevens; “[...] mijn geweten / is zuiver en geen koren zonder kaf. / ’t is goed te liegen voor het vaderland.” (49). Het lyrisch ik schetst een probleem voor de lezer: wat is het vaderland waard? Een aanval is volgens het ik niet de beste oplossing. De vernietiging van Irak betekent namelijk ook de vernietiging van andermans vaderland en de dood van dat volk: “de beste wensen nog van alle irakezen / massaal vernietigd en bevrijd in ’t graf.” (49). Dit gedicht is een tegengeluid, het functioneert als politiek pamflet waarin onvrede wordt geuit over de beslissingen van de Nederlandse overheid met betrekking tot de verdediging van het vaderland. Het gedicht laat een splitsing zien tussen de politieke beslissingen en het gevoel van de burger, het lyrisch ik, ten opzichte van deze kwestie.

Eenzelfde boodschap tegen de regering klinkt in ‘transatlantis – drie sonnetten’. Hierin lijkt het lyrisch ik wederom te betreuren dat Nederland zich achter de politieke beslissingen van Amerika schaart. Deze gedichten laten het begrip vaderland zien als politieke kwestie en tonen de lezer hoe politici met het begrip omgaan. In de eerste twee sonnetten wordt de Nederlandse ontdekking van het Amerikaanse continent beschreven en de vorming van het land aan de hand van, volgens het lyrisch ik, Nederlandse waarden: “wie leerde u hier het ware smelten? wie / zei: handel vrij, wees anders, wees gelijken / dat dromen zich als aandelen verspreiden?” (41). De gedichten tonen een lyrisch ik dat zich superieur voelt aan Amerika. Het Nederlandse vaderland is een toonvoorbeeld geweest voor het veroverde continent; “de wereldkampioen in immigreren / dat waren wij, een verre vonk van vrijheid. / amerika een holland in het klein” (41). De gedeelde geschiedenis in de eerste gedichten laat zien hoe de verhoudingen tussen beide landen eens waren, om dat vervolgens om te keren in het laatste sonnet ‘nieuw nederland’.

wie luistert nog naar ons? dat zijn dan leiders.
ze schallen hier hun christennormen rond

hangen fraai de morele misthoorn uit
maar in amerika (en nooit primetime)
doen ze het glimmend in hun broek van trots
stelen we tijd in het koelwitte huis. (42)

Het lyrisch ik stelt de Nederlandse politici voor als gedweë volgelingen van het Amerikaanse beleid. “wat is een gidsland nog in zo’n positie?” (42), de vraag wat het vaderland nog betekent als het zich politiek onderdanig opstelt, wordt door het lyrisch ik opgeworpen om daarmee te zeggen dat Nederland zich te passief opstelt in de internationale politiek. Het nieuwe vaderland is minderwaardig geworden aan het land waar ze eens machtig waren, waardoor er een heroverweging nodig is omtrent de inhoud en betekenis van het begrip vaderland.

wij varen braaf achter de grote baas.
’t is imposant: een vloot van vijftig staten

plus nog een luchtbed om hen op te jagen.
GEZOCHT: grote malloten met een visie
die dromen kunnen en de zee doen kraken. (42)

Henry Hudson werd in de eerste sonnetten als ‘malloot’ genomen waar Nederland achteraan voer, wat resulteerde in een ondergang op Nova Zembla. Nu politici wederom een ‘malloot’ volgen, in de vorm van het Amerikaans beleid, staat het vaderland hetzelfde lot van verlies in prestige te wachten als op het moment dat het door ons ontdekte Amerika niet meer tot de invloedssferen van het vaderland gerekend kon worden.

Burgerlijk vaderlandsgevoel

Naast gedichten over het vaderland in een sterk politieke context, zoekt Nasr ook naar de inhoud van dit begrip in een meer persoonlijke sfeer, zoals in ‘Tafelgenoten’, een gedicht voorgedragen als radiospeech op Bevrijdingsdag. Het lyrisch ik stelt zijn gast voor om samen “een kleine geschiedenis” te “eten” (165). De gast wordt letterlijk tot op het bot uitgekled, ontdaan van het ras, identiteit, als “doden gelijk” (165). Het ik stelt dat de meest pure vorm van de mens hetgeen is dat overblijft wanneer men voorbij de lichamelijke naaktheid gaat. Alleen zonder identiteit die aan je kleeft, kan je de geschiedenis op een objectieve manier benaderen. Het lyrisch ik gebruikt de metafoor van het uitkleden om te stellen dat elk mens onder de uiterlijke variaties in essentie gelijk aan elkaar is. Echter, zo vertelt de gastheer, de geschiedenis toont een ander narratief, één van oorlog en fascisme dankzij de focus op persoonlijke verschillen.

ik proost vandaag op onze naaktheid
in de hoop dat niemand ooit
het werelddeel in je ontdekt
je longen bezet, opvult met honger
en zijn geloof in je plant als een schoffel. (166)

De gastheer zegt daarbij “zet je schrap tegen mij. alleen hier / in weerloosheid zijn we vrij.” (166), waarmee het onderwerp xenofobie wordt aangesneden. Wanneer de mens volgens de metafoor aangekleed is met zijn identiteit, keren mensen zich tegen elkaar en staat het belang van het vaderland voorop. Het identiteitsdenken leidt tot oorlog, door continu de vraag te stellen wie er wel of niet bij hoort en waar de grenzen van het vaderland lopen. Nasr toont met dit gedicht het concept ‘vaderland’ als een persoonlijke kwestie, waarbij de burger zelf bepaalt of identiteit de reden mag zijn voor (inter)nationale geschillen, zoals de Tweede Wereldoorlog een voorbeeld is van een periode waarin identiteit en vaderland door politiek, maar vooral ook de burger, extreem sterk met elkaar vervlochten werden.

Ook in het prozagedicht ‘Het hemelse leven’ gebruikt Nasr de oorlog om de lezer het concept van vaderlandsgevoel te laten doorgronden. Hij schreef het gedicht ter gelegenheid van het Mahlerjaar, toen het Concertgebouworkest een serie maakte met alle symfonieën van componist Gustav Mahler (*Dichter des Vaderlands*). Het gedicht bestaat uit vier delen en is opgedragen aan de joodse musici die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit het Concertgebouworkest werden verwijderd omwille van hun identiteit. Het is grotendeels gebaseerd op feiten en vertelt een specifiek verhaal uit de Nederlandse geschiedenis. Het begint met het ontstaan van de vierde symfonie van Mahler, zijn komst naar Nederland en de ontmoeting met Nederlandse dirigent Willem Mengelberg. Het Concertgebouworkest maakt een ervaring mee door de Eerste Wereldoorlog, gevluchte muzikanten trekken naar het neutrale Nederland. “[...] uit heel Europa komen ze samen omwille van een droom: vrede en

verbroedering tussen naties en volkeren.” (56). Deze situatie geeft Mengelberg een gunstige positie in de muziekwereld, hij maakt Mahler’s symfonie zich eigen en scheidt een muzikaal meesterwerk door gebruik te maken van al het muzikale talent dat op dat moment in Nederland verblijft. Hij realiseert de beschreven droom van verbroedering en dat levert hem grootse waardering op.

Mengelberg wordt nu algemeen aanbeden. Hij is geliefder bij het volk dan Koningin Wilhelmina. Het orkest leeft onder zijn hand. ‘De baas’ blijft zijn bijnaam, maar in wezen is hij een koning, gedragen op schouders van het vaderland. (Nasr, 2013, 56)

Het lyrisch ik reflecteert met deze formulering op het construct van de monarchie; ieder kan koning van het volk zijn. Het volk schaart zich als eenheid achter de dirigent, is trots op zijn talenten en hoe hij die inzet voor een goede reputatie van het vaderland. Hij maakt Nederland internationaal groot en wordt daarom door het lyrisch ik als de belangrijkste man van het land neergezet.

Het eerste deel van het gedicht speelt zich af in 1933, het jaar waarin Adolf Hitler aan de macht komt en Nazi-Duitsland begint te ontstaan. Mengelberg wordt neergezet als iemand die tot de natie spreekt en landelijk steun verwerft voor zijn doelen binnen de muziek. Voor de lezer met de kennis van de 20ste-eeuwse geschiedenis, vormt dit eerste deel van het gedicht een opmars voor het gevaar van het nationalisme, dat onder andere uit de idolatrie voor Mengelberg spreekt. De naderende oorlog ontwikkelt zich in de volgende delen van het gedicht en Mengelberg wordt telkens door het lyrisch ik weggezet als een naïeve burger die middenin de ontwikkeling van het fascisme staat.

Hij ontmoet er de Italiaanse fascistische leider. Het is een prettig gesprek en opgewekt meldt de dirigent: Mussolini’s liefde voor de muziek is onbegrensd (57).

Later dat jaar vertelt een journalist Mengelberg dat in Leipzig het standbeeld van Mendelssohn is afgebroken. Mendelssohn is een jood. En Mengelberg wordt boos. Men moet niet alles geloven wat over Duitsland wordt verteld. (58)

De nazi schijnt een groot muzikliefhebber te zijn.

Eenmaal ter plekke belijdt Mengelberg zijn liefde voor Duitsland. Hij vraagt zich af wat daar mis mee is. (63)

Wanneer de naïeve Mengelberg ook meegaat in de Neurenberger rassenwetten, zijn Joodse orkestleden ontslaat en vervolgens carrière maakt in nazi-Duitsland, ontvangt hij daar kritiek op van Nederlandse burgers. Mengelberg stelt dat hij kunst van politiek distantieert en rechtvaardigt daarmee zijn keuzes om ten koste van alles de muziek voor te laten gaan. Het gedicht laat op dit punt, net zoals in ‘Tafelgenoten’, zien dat het concept vaderland voor ieder een persoonlijke invulling heeft. Hoe een individu omgaat met het begrip vaderland, kan uiteindelijk de geschiedenis bepalen. Op het einde compliceert het lyrisch ik namelijk het begrip verder. Mengelberg sterft in Zwitserland en zijn afscheid wordt als volgt verwoord:

ik heb nooit iets tegen mijn vaderland gedaan
was altijd een trouw onderdaan

wat ik heb gedaan en gelaten
was direct of indirect
ter wille, ten gunste
van mijn vaderland en het orkest (72)

In zijn eigen visie heeft Mengelberg altijd de muziek vooropgesteld door mee te gaan in elke oplegging van nazi-Duitsland en daarmee voor zijn vaderland gestreden, terwijl uit het gedicht blijkt dat Nederlanders hem juist daarom verafschuwen en hem als sympathisant van de Duitsers zien. Het lyrisch ik problematiseert daarmee het begrip vaderland: ieder kan stellen dat hij strijdt voor het vaderland en tegelijkertijd acteren aan tegengestelde kanten. De indruk wordt gewekt dat wanneer Mengelberg meer protest had getoond tegen het Naziregime, dat er mensenlevens gespaard hadden kunnen worden en zijn vaderlandsbegrip dus moreel gezien minderwaardig is aan dat van een nationalist die voor het volk strijdt.

Het verhaal van Mengelberg toont het belang van een weloverwogen vaderlandsbegrip, wat het lyrisch ik in ‘Tafelgenoten’ ook onder de aandacht wil brengen. De burger bepaalt wat hijzelf als zijn vaderland beschouwt. Het lyrisch ik in beide gedichten waarschuwt voor de xenofobische houding die een groep burgers kan krijgen en welke verwoestende effecten deze opvatting van het begrip vaderland heeft gehad in Europa. Maar ook naïviteit of onverschilligheid tegenover het vaderlandsbegrip is volgens het lyrisch ik risicovol, het kan leiden tot grote gevolgen wanneer identiteitsdenken steeds belangrijker wordt. Het didactisch discours van Heynders is in deze gedichten te herkennen. Ze bieden een educatieve context voor de lezer om zelf te reflecteren op de eigen invulling van ‘vaderland’.

4.3 Kunstenaarschap

Naast een reflectie op het concept ‘vaderland’ komt in het gedicht ‘Het hemelse leven’ ook het thema kunstenaarschap ter sprake. Diverse Joodse muzikanten van het Concertgebouworkest weigeren op te treden in Duitsland onder leiding van Mengelberg, terwijl de dirigent van mening is dat kunst volledig losstaat van de politieke situatie in een land.

ik ben een kunstenaar
en een kunstenaar moet zich niet
bezighouden met politiek

kunst staat boven alle partijen
zij is evenals de zon geschapen
om alle rassen te beschijnen (58)

De ernst van de Tweede Wereldoorlog ontvouwt zich voor de lezer, de vergaande maatregelen van de Nazi's om Joden uit het straatbeeld en ook de kunsten te verwijderen, worden in het gedicht strofe na strofe genoemd. Het lyrisch ik benoemt elke Jood in het orkest bij name om voor de lezer realiteit van de geschiedenis mee te geven. Het ik spot met de uitspraak van Mengelberg dat kunst apolitiek is: “De definitieve oplossing volgt in juli 1942. Vanaf dan worden joden hier / verzameld om ze te deporteren naar de vernietigingskampen. / Tot die tijd kan men er luisteren naar Mahler. Kunst is een zon die voor alle / mensen schijnt.” (68). Op het eind van het gedicht wordt het Mengelberg kwalijk genomen dat hij zich niet distantieerde van de Nazi's, maar in het belang van de kunsten carrière maakte in Duitsland. Het lyrisch ik belicht de kant van Mengelberg, maar brengt daar tegenin dat apolitiek zijn een verkeerd standpunt is in tijden van oorlog.

En een vriend zegt:

*kunst is geen politiek
als ik iets gedaan had
zou ik het begrijpen
maar ik heb me nergens mee bemoeid*

En de jood fluistert:

*dat is de smet van europa
dat allen zeggen
dat gaat mij niet aan (75)*

De kunstenaar had zich kunnen, en wellicht moeten, inzetten om burgers te redden van de gevolgen van politieke besluitvorming. Het gedicht zet de vraag centraal of kunst en politiek met elkaar verweven kunnen worden en maakt kunst daarmee tot een politieke kwestie.

Het belang van kunst

In het gedicht 'uit nutteloze noodzaak' is het thema kunstenaarschap het meest prominent aanwezig. Nasr schreef het gedicht voor de opening van het kunstfestival Oerol. Het lyrisch ik speculeert over wat hem nu tot een kunstenaar maakt en waarom hij kunst maakt. Het gedicht kan geïnterpreteerd worden met een zeer nauwe grens tussen dichter en het lyrisch ik, zoals ook in 'huis van europa' te zien is. "ik zie mij daar nog staan / op een savanne zonder uitvlucht" (95). Het lyrisch ik verwijst naar een beleving op de savanne, waar Nasr een reisverslag *Homo Sfaricus* over uitbracht in 2008. Het gedicht drukt een zeer persoonlijke beleving van het kunstenaarschap, en de reflectie daarop, uit. Het ik stelt zich op als dier, een mislukt dier dat geen weerstand kan bieden tegen de rest van het dierenrijk, dat zich wel op een functionele, zelfredzame manier heeft ontwikkeld. Dit dier heeft alleen "mensenrechten, koffieapparaten / en de natuur in mooie reservaten" (95). De grootste vijand van de mens zit volgens het ik vanbinnen: "eeuwigheid". Het ik kan hieraan ontsnappen via kunst, en ziet het creëren van kunst als een noodzakelijk *coping mechanism*. Alleen zo kan het lyrisch ik zich ontworstelen aan een zwart gat van depressie en angst.

ik was van plan een heldenstuk te schrijven
over het belang van kunst
haar grote nut
maar mijn blad zweeg indrukwekkend
en alle muzen weken

de waarheid is
zij heeft geen nut
kunst is maar een bijproduct (96)

Verderop in de bundel is een toespraak opgenomen die Nasr deed bij de protestacties tegen de bezuinigingen op kunst en cultuur, 'Alleen op cultuur zet je een Ork'. Nasr betoogt hier fel tegen de omgang met kunst door de overheid. In de toespraak komt naar voren dat de regerende politici kunst zien als een hobby, die niet in grote mate door de overheid gefinancierd zou moeten worden. Nasr benadrukt in deze speech het belang van cultuur voor de maatschappij en hetzelfde standpunt komt ook in dit gedicht naar voren. Het lyrisch ik geeft een argumentatie weer over de noodzaak van kunst, en doet dit door eerst toe te geven dat kunst geen nut vervult, niet zoals andere dieren functionele activiteiten uitvoeren. Maar, beargumenteert het lyrisch ik:

“uit nutteloze noodzaak / schiep kunst de mens” (97); de mens heeft kunst nodig, het ligt in onze beginselen vast om zo te kunnen ontsnappen aan de “eeuwigheid”. Het lyrisch ik concludeert het gedicht met het idee dat de mens alleen kan overleven dankzij kunst:

als mijn kop breekt van het licht
dan huil ik niet, dan schreeuw ik niet
ik hang mijzelf niet op
maar pak een pen
en schrijf u dit gedicht (97)

Hoewel de bespreking van het thema kunstenaarschap in dit gedicht an sich geen politieke lading heeft, is het in het licht van de gehele bundel en de speech ‘Alleen op cultuur zet je een Ork’ wel een politiek gedicht. Het gedicht weerlegt het argument dat kunst een nutteloze hobby is en dus steun vanuit de politiek verdient. De persoonlijke interpretatie van het gedicht maakt het argument overtuigend, omdat het de lezer het kunstproces van binnenuit toont. Het gedicht reflecteert op de plaats die het heeft binnen de bundel; Nasr vormt zelf met zijn kunstenaarschap, en hoe hij de maatschappij daarin weerspiegelt, het bewijs voor argument dat in ‘nutteloze noodzaak’ gemaakt wordt omwille van het belang van kunst.

Aan het einde van de ambtsperiode brengt Nasr het gedicht ‘Hier komt de poëzie’ uit. In het gedicht weerklinkt dezelfde boodschap als in ‘uit nutteloze noodzaak’ naar voren komt: kunst is een *coping mechanism* voor de mens om te kunnen omgaan met de wereld waarin het leeft.

als de oerknal tegenvalt, en ook je almacht doet het niet
als je pantserschild ineenstuikt – dan begint de poëzie [...]
er is alleen maar poëzie: om te loeien dat het pijn doet
deze heimwee stuk te knijpen, leeg te lopen zonder bloed. (211)

Het gedicht schetst een wervelende wereld waarin de natuur de mens te boven gaat. Poëzie geeft volgens het gedicht mensen de functie om uit te drukken wat niet te verwoorden valt: “als je mensentaal moet bakken van de dood, pap vreet van oude peppels” (211). Het lyrisch ik stelt de kunstenaar, in dit geval specifiek de dichter, voor als houvast om aan deze gevoelens en de wereld te kunnen ontsnappen.

ik ken een struik van poëzie, een veilig brandend braambos
om in weg te schuilen en ons allebei steeds verder
om de tuin te leiden. kom, ik zal je goed verwijderen.
wij horen hier niet, maar ik heb wanhoop en papier.
waar niemand ooit nog thuiskomt, daar begint de poëzie. (211)

Het gedicht vindt geen betrekking tot de maatschappij als geheel, waarmee Nasr in ‘Alleen op cultuur zet je een Ork’ argumenteert, maar juist op het individu. Bij zijn aanstelling stelde Nasr zichzelf het doel om poëzie dichterbij verschillende bevolkingsgroepen te brengen, zodat poëzie niet het imago houdt om alleen voor de literaire elite te zijn (Lo Galbo). Met dit gedicht lijkt het lyrisch ik dit streven van Nasr te benadrukken, door poëzie open te stellen voor iedereen die wil ontsnappen aan de persoonlijke “eeuwigheid”. Iedereen heeft kunst nodig en kan erbij “schuilen”.

De onmacht van de dichter

Over de dodelijke schietpartij in een winkelcentrum in Alphen aan de Rijn op 9 april 2011 schreef Nasr een gedicht in vrij vers. Het gedicht focust op de onmacht van een buitenstaander in een crisissituatie. Het lyrisch ik is een dichter, die als een afstandelijke observator moet uitspreken over een onwerkelijke situatie waar hij geen grip op heeft.

en ik moet nog [...]
de dood vergruizen met een lied
rouwen op rijm, sonnetten schrijven
heel dit volk met troost invetten. [...]

geil van onmacht, hevig op zoek
naar een pen om mijn taal uit te likken. (112)

De dichter reflecteert op hoe er naar de Dichter des Vaderlands gekeken wordt om het volk een woord van troost te geven bij nationale rouw en zijn onmacht om dit te doen; “ik zwaai wat ik kan om haar te schaden / david met kaasschaaf” (112). Er schemert een zeker ongemak bij de dichter in door om over een gevoelig onderwerp als deze gewelddadige daad te schrijven. Het lijkt niet zijn intentie om over dergelijke onderwerpen te dichten, maar doet het uit plichtsbesef als Dichter des Vaderlands; “enkel wij tegenover elkaar. / minder dan iemand. / en ik denk nog / ik moet iets doen” (111). In het dagboekfragment dat in de bundel is opgenomen bij dit gedicht, formuleert Nasr dat deze gebeurtenis hem aan het denken heeft gezet over wat zijn functie als Dichter des Vaderlands nu werkelijk inhoudt. Een nieuwsredactie vroeg hem om over deze dodelijke schietpartij een gedicht te schrijven om nabestaanden te steunen en Nasr schrijft daarover: “Ik weiger de Nationale Rampendichter te worden, die kan worden opgepiept in geval van calamiteiten. [...] Intussen houden allerlei vragen me bezig. Wat kun je als dichter? Wat moet een dichter des Vaderlands? Samen met de twijfel van de afgelopen maanden over hoe ik mijn dichterschap verder wil invullen, vraag ik me af wat poëzie vermag. Schoonheid, troost... is dat het dan?” (259). Nasr’s eigen mening komt overeen met de onmacht die het lyrisch ik in het gedicht toont, wat de grens tussen de dichter en Nasr opnieuw in deze bundel doet vervagen.

5 Nederlandse identiteit

Door het aansnijden van verschillende politieke thema’s in de gedichten, wordt er onvermijdelijk een analyse gemaakt van de maatschappij. Welk beeld van de Nederlander toont Nasr aan de lezer, welke aspecten komen naar voren? Religie en christendom komt bijvoorbeeld regelmatig terug in de gedichten, maar het is zelden het thema. Het is op verschillende punten in de bundel een motief, waarbij het lyrisch ik reflecteert op de maatschappij. In de deelvraag “Hoe geeft Nasr de Nederlandse identiteit weer in zijn gedichten als Dichter des Vaderlands?” wordt bekeken welke verschillende aspecten van de Nederlandse identiteit in de gedichten op de voorgrond worden geplaatst, zoals het christendom.

Identiteit als anachronisme

De bundel vangt aan met ‘ik wou dat ik twee burgers was (dan kon ik samenleven)’, het gedicht waarmee Nasr zijn aanstelling tot Dichter des Vaderlands bemachtigde. Het is geschreven in vrij vers en het lyrisch ik wisselt in het gebruik van de ik-vorm en het spreken namens ‘wij’ en ‘ons’. De titel van het gedicht verwijst naar het gedicht ‘Spleen’ uit een samengestelde bundel

van Michel van der Plas uit 1954. “Ik wou dat ik twee hondjes was / dan kon ik samen spelen” (Droog). Het woord spleen is de Nederlandse vertaling van het Duitse begrip *weltschmerz*, wat een onbehagelijk gevoel van leegte uitdrukt (Bork et al.). Diezelfde leegte is van toepassing op het identiteitsbeeld dat in Nasr’s gedicht door het lyrisch ik wordt uitgedrukt.

ik wilde u graag een vaderland tonen
vormvast, zuiver en met volgehouden metaforen
een gedicht kneden over ons, maar toen ik begon
moest ik toezien hoe hier het ene volk
het andere spontaan begon te vagen
als twee onverenigbare republieken (10)

Het ik reflecteert op de leegte die hij ziet als nationale identiteit, er is geen gemene deler te vinden in de geschiedenis van Nederland om een identiteit uit af te kunnen leiden. De voorvader wordt afgezet tegen de huidige Nederlander. Het vroegere volk dat eens binnen dezelfde grenzen leefde, belichaamt de Ander. “dit land is de wraak van de voorvaderen / als een beeldenstorm razen zij in ons voort” (11). De twee identiteiten worden van elkaar gedistantieerd door het gebruik van de 3e persoon, het is wij tegen zij. Er wordt daarbij gesproken over *de* voorvaderen, in plaats van het veelal in politieke statements gebruikte *onze*. Het lyrisch ik stelt dat er niets van de mensen uit onze geschiedenis is overgebleven in het hedendaagse volksbeeld: “hoe kon uit zuinige rupsen dit hummervolk opstaan?” (10). De christelijke identiteit wordt beschouwd als vergaan. Met het afscheid nemen van God in de samenleving, is er volgens het ik een lacune ontstaan in de volkse identiteit. De leegte wordt ingevuld met “nederland vakantieland” (10): vrijheid en plezier is het hoogste goed. De tegenstelling tot de christelijke voorvader kan niet groter zijn: van soberheid tot groots en meeslepend. Het lyrisch ik toont met dit gedicht dat het een anachronistische benadering van geschiedenis is wanneer de voorvader als ijkpunt wordt genomen voor de hedendaagse identiteit.

Het lyrisch ik reflecteert ook op de taak van Dichter des Vaderlands, hoe ingewikkeld het is om een eenduidige identiteit te presenteren en compliceert het begrip van vaderland.

ziet u, een vaderland wilde ik u tonen
niet deze woestijn van oneindige vrijheid
maar hier wonen wij, en hoe mooi zou het zijn
als iemand ooit als een tweedehands godheid
rijm voor rijm een land zou bouwen
voor dit volk dat zijn volk mist (11)

Omdat de voorvader zijn identiteit baseerde op godsdienst, stelt hij de dichter voor als “tweedehands godheid”. Hij brengt de betekenis van het begrip vaderland terug tot een plek om te wonen en de gedeelde vrijheidsdrang, wat als belangrijkste waarde wordt gezien. Het ik geeft daarmee zin aan de functie van Dichter des Vaderlands. Hij laat de Nederlandse identiteit in dit gedicht zien als iets dat nog vormgegeven moet worden, waartoe hijzelf pogingen zal doen door middel van poëzie.

Gebrek aan normen en waarden

Het idee dat de Nederlandse identiteit vooral bestaat uit het verlangen naar absolute vrijheid, werkt Nasr verder uit in het gedicht ‘een mooie dag om stilte te verscheuren’, over de damschreeuwer bij de nationale herdenking van oorlogsslachtoffers in 2010. Het lyrisch ik in dit sonnet bevindt zich in de chaos die ontstaat nadat een man onrust zaaide door te schreeuwen

tijdens de twee minuten van stilte. Hij denkt dat het een aanslag is: “het is de wet van nederland. bij ons / moet alles vroeg of laat een keer gebeuren / dus dan ook dit.” (93). Ook het gebrek aan moraliteit dat het lyrisch ik in ‘ik wou dat ik twee burgers was (dan kon ik samenleven)’ adresseert, komt in dit gedicht terug: “waar alles mag, is ieder vogelvrij.” (93). Nederlanders hebben volgens het lyrisch ik het idee dat alles moet kunnen en daar ook naar handelen, maar volgens hem resulteert deze moraal ook in slachtoffers. Deze constatering kan gelijkgesteld worden met de boodschap dit in ‘in het land der koningen’ naar voren komt. De gedichten zijn geschreven over een soortgelijke situatie. ‘in het land der koningen’ schreef Nasr naar aanleiding van de aanslag op het koningshuis in 2009.

en in dit rood, rood schemerland
waar de grenzen totaal werden opgeheven
waar de mondigheid totterdood wordt beleden
en waar zestien miljoen koningen leven

daar ontstaat vanzelf een nieuwe orde
daar zal langs feestelijk afgezette lanen
een laatste koningin haar laatste onderdanen
als beesten overreden zien worden (21)

Het lyrisch ik legt de schuld van deze gebeurtenis bij de Nederlandse moraal van ‘alles kan, alles mag’. De grenzen zijn opgeheven, niemand heeft volgens het ik nog morele regels om zich aan te houden en de vrijheid van meningsuiting staat boven alles. Uit het gedicht spreekt de overtuiging dat dergelijke gebeurtenissen geen politiek probleem zijn, maar een maatschappelijk. De daders bij beide beschreven gebeurtenissen in de gedichten, deden het in de overtuiging dat zij volledig in hun recht stonden om het uit te voeren. Zij werden niet tegengehouden door de sociale moraal, omdat deze volgens het lyrisch ik afwezig is bij de Nederlandse burger. Hoe de burger zich gedraagt en zich tegenover een ander opstelt, bepaalt de vreedzaamheid in een maatschappij. Wanneer de moraal is dat alles moet kunnen, ontstaat er een nieuwe orde, met de dood van onschuldige mensen tot gevolg. Nasr waagt zich er met deze gedichten aan om het individu direct aan het denken te zetten over hun Nederlandse identiteit en de normen en waarden die ze daarbij horen, in plaats over deze situaties te dichten op een minder kritisch, opiniërende manier, zoals een verslaglegging of troostgedicht.

De Nederlander als calvinist

Naast een observatie van de huidige normen en waarden die de Nederlander vormen, kijkt het gedicht ‘Psalm voor een afkomst’ naar hoe het component religie functioneert binnen identiteit. Nasr schreef deze nieuwe psalm voor de 500ste geboortedag van reformateur Johannes Calvijn. “Johannes Calvijn (1509-1564) is misschien wel de bekendste Nederlander die geen Nederlander was. De Fransman heeft zelfs nooit voet op onze bodem gezet. Niettemin groeide Nederland uit tot de belangrijkste calvinistische natie ter wereld en heeft iedereen het altijd over ‘ons’ calvinisme als basisverklaring voor het nationale karakter.” (216), zo schrijft Nasr in het bijbehorende dagboekfragment van het gedicht. Hij stelt zich de christelijke, sobere moraal voor als een van de essentiële elementen waaruit de Nederlandse identiteit bestaat.

Het gedicht opent met de regel “god van oranje” (23), waarmee het lyrisch ik direct een nationale claim legt op een god en tevens wordt gezegd dat er een specifieke beleving van religie past bij deze god, zoals het calvinisme. Het gedicht reflecteert op de afstand die werd genomen tot het katholicisme en hoe de ik-persoon zich vervolgens moet verhouden tot de veranderde “god van oranje” na de Reformatie. Deze zoekende omgang met de calvinistische god komt vooral naar voren wanneer het lyrisch ik de “god van mijn afkomst” aanroept. Ook

hier lijkt Nasr zijn eigen identiteit te betrekken in het gedicht, zoals ook o.a. in ‘het huis van europa’ naar voren komt. Het lyrisch ik is zoekende tot welke god hij behoort. In de dagboekfragmenten vertelt Nasr dat hoewel zijn moeder katholiek en zijn vader als moslim werden opgevoed, hijzelf uiteindelijk een opvoeding genoot waarin het protestantisme prominent was. Het gedicht kan gelezen worden als zijn eigen zoektocht naar welke religie bij hem past.

zegt u mij
ik die de woorden van verslinding liefheb
die raas in mijn dolen
hoe kan ik zondigen
als ik nooit geleerd heb te zondigen? (25)

Het ik reflecteert hier verder op zijn persoonlijkheid en afkomst, een beeld dat volgens het ik niet past in het calvinisme. In het gedicht ontwikkelt er een strijd van het lyrisch ik om bij de god van oranje te kunnen horen en hij vraagt om een passend, hervormd lichaam. Het is een vraag om geaccepteerd te worden door deze god en kan tevens ook gelezen worden als vraag om gezien te worden als volwaardige Nederlander, “god van mijn afkomst: aanvaard mij” (31).

Het lyrisch ik stelt de god uiteindelijk voor als een rudimentair orgaan, als een bestaande entiteit zonder functie, en positioneert daarmee religie aan de rand van het kader van de Nederlandse identiteit; “en u zit daar maar, geheel vergeten / een ongebruikte amandel of oorlel / lui en ledig” (28). Religie is aanwezig in de samenleving maar het speelt geen prominente rol meer in het dagelijks leven van de Nederlander. De Nederlandse identiteit wordt verder aangesproken door het gebruik van metaforen die aansluiten bij het calvinistische thema en ook de Reformatie erbij betrekken; “noem het een opstand van het vlees / een akte van verlating” (27).

Het gedicht eindigt met zelfacceptatie. Het lyrisch ik vraagt de god om hem te aanvaarden, maar hij reflecteert daarbij zelf op zijn eigen identiteit en voelt zich daar vrij in. “ik draag een wonderlijk beest in mij / van nature verbasterd en in wezen onrein / maar dat beest ben ik en niemand anders / maakt mij zo licht van alle zonden vrij” (31). Het ik laat daarmee zien dat religie voor de identiteit van elk individu een andere betekenis heeft, maar dat elke Nederlander zich uiteindelijk zal moeten verhouden tot het calvinisme.

6 Conclusie

In dit onderzoek is de bundel *Mi have een droom* onderzocht aan de hand van de hoofdvraag ‘Welke politieke kwesties verweeft Ramsey in de poëzie uit *Mi have een droom* en welk beeld van de Nederlandse samenleving en identiteit levert dat op?’ Door middel van de deelvraag ‘Welke thematiek wordt er gebruikt in de gedichten van Nasr als Dichter des Vaderlands?’ zijn er drie grote thema’s in de bundel naar voren gekomen: immigratie, vaderland en kunstenaarschap. De thematiek wordt in de bundel ingezet om politieke statements te maken. Het thema immigratie benadert hij door te focaliseren vanuit zowel een immigrant als een rechts-conservatieve Nederlander. Ook in gedichten met het thema vaderland gebruikt Nasr een rechtse stem om een standpunt aan te kaarten. Nasr schept voor de lezer een context om te kunnen reflecteren op de maatschappij, maar is wel dwingend in de standpunten die hij aankaart. Nasr keert zich tegen de rechtse mening, die hij portretteert via het lyrisch ik, middels sterke ironie, waardoor de lezer een gekleurde context voorgeschoteld krijgt. Het thema kunstenaarschap benadert Nasr alleen vanuit een links standpunt. Ondanks dat hij meerdere

stemmen focaliseert via het lyrisch ik, tekent Nasr's eigen politieke mening de bundel omdat hij altijd afkeer toont van de rechtse standpunten die hij aankaart.

Ook bij de tweede deelvraag 'Hoe geeft Nasr de Nederlandse identiteit weer in zijn gedichten als Dichter des Vaderlands?' komt vooral een kritische linkse stem naar voren. Juist doordat er nadruk wordt gelegd op het politieke links en rechts in de bundel, is de Nederlandse identiteit die in de bundel wordt gepresenteerd niet homogeen. Er wordt niet gesteld dat elke Nederlander aan dit identiteitsbeeld voldoet. De vraag waar de identiteit op gestoeld kan worden, wordt dan ook niet beantwoord in de bundel. Er wordt slechts geconstateerd dat de identiteit geen afgeleide kan zijn van de vaderlandse geschiedenis. In de gedichten waar op een Nederlandse identiteit kritisch gereflecteerd wordt, gaat dit met name over de rechterkant van het politieke spectrum. Het lyrisch subject toont aan de hand van een aantal rampen in Nederland, dat vrijheid van meningsuiting als belangrijkste recht wordt gezien in een rechtse context en dat bij deze groep Nederlanders het gevoel heerst dat alles moet kunnen. Het calvinisme is het enige dat overkoepelend is voor het Nederlandse volk en komt in de bundel naar voren als een belangrijk component van de nationale identiteit.

Het uiteindelijke antwoord op de hoofdvraag is dat Nasr geen politieke kwesties uit de weg gaat binnen zijn nationaal dichterschap door de grote thema's immigratie, vaderland en kunstenaarschap in een sterk politieke context naar de lezer te brengen. Hij geeft door het aankarten van politieke kwesties een beeld van de Nederlander en de samenleving, door erop te reflecteren via verschillende stemmen. In de bundel worden de Nederlanders niet weergegeven als een eensgezind volk. Er wordt juist een samenleving getoond waar tegenstrijdige belangen nagestreefd worden. Doordat de identiteit aan de hand van actualiteiten beschreven wordt, is het een zeer tijdsgebonden beeld dat Nasr in deze bundel presenteert. Nasr geeft in *Mi have een droom* weer hoe in de periode van 2009 tot 2013 de identiteit van de rechtse Nederlander kan worden omschreven. In de ondertoon van de gedichten, die het lyrisch subject overstijgt, klinkt een oordeel over de rechtse Nederlander door. Doordat de lezer op verschillende momenten in de bundel uitgenodigd wordt om het lyrisch ik gelijk te stellen aan de dichter, kan deze linkse ondertoon toegeschreven worden aan Nasr. Hij stelt zichzelf op als de "tweedehands godheid" die in 'Ik wou dat ik twee burgers was (dan kon ik samenleven)' voorkomt, waarmee hij vanaf een overstijgende positie de samenleving analyseert. Dat resulteert in het voorhouden van een spiegel aan de Nederlander, waarmee hij een vaderlandse toont. Maar eigenlijk is dit een vervormde spiegel die zijn eigen, linkse visie toont. Deze houding van Nasr is dan ook de mogelijke voedingsbodem voor de felle kritiek die hij uit rechtse hoek ontving. Deze critici protesteerden tegen de linkse denkbeelden die in de gedichten naar voren komen. Nasr gebruikte de haatreacties door ze in het voorwerk van de bundel op te nemen, waardoor er een dubbele laag van ironie ontstaat. De bundel als geheel fungeert op deze manier als een links tegenargument, waarmee Ramsey Nasr zich als Dichter des Vaderlands boven de rechtse burger plaatst. Hij gebruikt het platform van nationaal dichterschap om politieke statements te maken en een linkse context te scheppen, waar de lezer op kan reflecteren, zich aan kan spiegelen of zich fel tegen af kan zetten.

Bibliografie

Primaire literatuur

Nasr, Ramsey. *Mi have een droom*. De Bezige Bij, 2013

Secundaire literatuur

Bork, G.J. et al. "Algemeen letterkundig lexicon". *DBNL*, 2012.

www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/ . Accessed on 19 juni 2020.

Voor de begrippen: weltschmerz, poeta laureatus.

Dichter des Vaderlands. "Ramsey Nasr". *Dichter des Vaderlands*.

- www.dichterdesvaderlands.nl/dichter/ramsey-nasr/. Accessed on 27 mei 2020.
- Droog, Bart. “Ik wou dat ik twee hondjes”. *Neerlandistiek: Online tijdschrift voor taal- en letterkundig onderzoek*, 26 juli 2013. www.neerlandistiek.nl/2013/07/ik-wou-dat-ik-twee-hondjes. Accessed on 19 juni 2020.
- Fagel, Edwin. “‘Ik lig hier het bevolgene van zwaluwen te bestuderen’. Over poëzie en engagement” *Vooys*, vol. 20, no. 2, 2002, pp. 124-128.
- Heynders, Odile. “De dichter als publieke intellectueel: Ramsey Nasr” *Nederlandse Letterkunde*, vol. 20, no. 1, 2015, pp. 291-316.
- Konst, Jan, en Arnoud van Adrichem. “Skerieus ben geen racist. Het politieke dichterschap van Ramsey Nasr” *Parmentier*, vol. 19, no. 1, 2010, pp. 52-61.
- Lo Galbo, Carolina. “Louis d’Or-winnaar Ramsey Nasr: ‘Ik ben een narcist, maar hopelijk wel in een milde vorm’”. *Vrij Nederland*, 23 januari 2010, www.vn.nl/ik-heb-geen-kern. Accessed on 27 mei 2020
- Sanders, Mathijs. “Autonomie en engagement” *Vooys*, vol. 12, no. 2, 1994, pp. 254-258.
- Sötemann, A.L. “Twee modernistische tradities in de Europese poëzie. Enige suggesties.” *Over poëtica en poëzie: Een bundel beschouwingen*, edited by W.J. van den Akker en G.J. Dorleijn. Wolters-Noordhoff, 1978, pp. 77-94.
- Vaessens, Thomas. . Uitgeverij Vantilt, 2006.
- Van Rossem, Jolijn. “Gezocht: dikke huid en goede poëzie’ Een overzicht van de ontwikkelingen rondom de Dichter des Vaderlands 2000-2017.” Masterscriptie, Radboud Universiteit, 2018.